This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

De betoging als produkt van een mobilisatieproces *

door Luk HOLVOET,

Onderzoeker aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

*

Voor het gros der burgers in onze demokratie is de betoging geen onbekend verschijnsel. Het feit dat regelmatig betoogd wordt is een van de kentrekken van de westerse demokratische samenleving, het is namelijk het bewijs en de uitdrukking van de mogelijkheid tot kompetitie en rivaliteit tussen verschillende maatschappelijke groeperingen.

Betogen is een vorm van kollektief gedrag dat niet zo maar tot stand komt. Aan de basis van dit gedrag liggen verschillende sociale en sociaal-psychologische processen die essentieel te maken hebben met het feit dat de mens een sociaal wezen is. Om te betogen moet er een reden zijn. Er moet zich in de sociale ruimte iets voordoen dat aan een dergelijk gedrag zijn zin en betekenis heeft. Een gedeelte van de burgers moet zich in zijn relatie met de sociale werkelijkheid geraakt voelen en tegen de oorzaak hiervan in aktie komen. Dat bepaalde individuen zich niet kunnen akkoord verklaren met een gegeven gang van zaken is evenwel onvoldoende. Naast de inwendige toename in de aktiebereidheid die achter het individuele protest schuilgaat, moet nog verder gemobiliseerd worden naar de eigenlijke betoging toe. In dit laatste nu speelt de wederzijdse relatie tussen leiders, militanten en gewone leden binnen een organisationeel kader, een belangrijke rol.

Hoe dit mobilisatieproces zich voltrekt in een westerse gemoderniseerde samenleving wordt hier in deze tekst geschetst. Hierin spelen tal van sociale processen een rol waarbij bij mobilisatie nu eens meer de klemtoon ligt op het ene dan weer eens op het andere. Hier worden de processen op hun scherpst uitgetekend omdat voldoende duidelijk

---

* Dit artikel is een gedeelte van de literatuurstudie over betogingen die verricht werd in het kader van het projekt Onderzoeksfonds van de Katholieke Universiteit te Leuven over : « De effectiviteit van de betogingen als inspraakmiddel ».

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

zou zijn hoe ze in hun werking het mobilisatieresultaat mee kunnen gestalte geven.

1. Mobilisatieniveaus.

a) *Het aggregatieniveau.*

De samenleving kan beschouwd worden als een konglomeraat van individuen die elk op een min of meer verschillende wijze in en door deze samenleving — via haar instituties als het gezin, het onderwijs en sociale verbanden als organisaties, vriendengroepen, partijen — zijn gesocialiseerd. Ieder lid van de samenleving heeft een eigen attitude, kortom een persoonlijke manier van zich te gedragen ten overstaan van de dingen die zijn omgeving en ruimer, de samenleving, helpen vorm geven. Deze attitude nu is het produkt van een voortdurende mediatie tussen de aangeboren persoonlijkheidskenmerken van het individu en de sociale processen die de samenleving waarin dit individu zich beweegt, gestalte geven (het heden) of hebben gegeven (de geschiedenis) (1). Zo heeft ook elk van hen een attitude om al dan niet te betogen of om zijn toevlucht te nemen tot niet-konventioneel politiek gedrag. Deze attitude die een individu al dan niet in zich draagt, kan nu gekollektiviseerd worden op het niveau van een aggregatie als de samenleving, de stad, de staat, een organisatie of vereniging. Op deze wijze kan binnen alle aggregaten een tweedeling gemaakt worden tussen enerzijds de mensen met en anderzijds de mensen zonder attitude tot betogen. De verzameling van deze personen, die zich situeren binnen de grenzen van een aggregatie, waarbij een betogingsattitude aanwezig is noemen we het betogingspotentieel (2).

Het specifieke van het betogingspotentieel-koncept ligt in het feit dat het niet refereert naar een bepaalde konkrete probleemsituatie of strijdpunt, maar al die individuen insluit die uit vrije wil zouden deelnemen aan een betoging wanneer het een probleem betreft dat hen zeer nauw aan het hart ligt.

Als gevolg van het bestaan van een betogingsattitude bij een deel van de mensen die de samenleving gestalte geven, bestaat binnen elk der aggregaties binnen de samenleving een betogingspotentieel dat van aggregatie tot aggregatie — mede afhankelijk van faktoren eigen aan die specifieke aggregatie — meer of minder groot kan zijn. Bekijken we dit

---

(1) Zie M.B. SMITH, « A Map for the Analysis of Personality and Politics », in *Journal of Social Issues*, 24 (1968), 3, blz. 15-28.

(2) Het bestaan van een betogingsattitude en een betogingspotentieel blijkt uit de studie van A. MARCH, *Protest and Political Consciousness*, London, 1977, 272 blz.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

potentieel op het vlak van de natie dan werden, met behulp van empirische onderzoekingen, speciaal gericht op het meten van het protestpotentieel, van land tot land duidelijke verschillen gekonstateerd (3). Uit de onderzoekingen blijkt dat in de onderzochte West-Europese landen en de VSA een aanzienlijk deel van de bevolking zichzelf niet vatbaar acht voor deelname aan een betoging. Volgens deze onderzoeksresultaten zou er in Groot-Brittannië bij 43 %, en in de VSA en Nederland bij 30 %, der burgers ouder dan 16 jaar, geen attitude tot betogen aanwezig zijn.

De vaststelling van het bestaan van een betogingspotentieel en vooral het komplement daarvan, de grootte van de populatie zonder betogingsattitude, is van belang voor het te behandelen mobilisatiebegrip. Dit betekent dat, wat er ook gebeurt, een deel van de mensen binnen een aggregatie nooit vrijwillig te mobiliseren zal zijn.

Binnen een gegeven aggregatie bepaalt het betogingspotentieel een grens t.a.v. de mobilisatie. Deze grens is geen absoluut statisch gegeven. Zo kunnen markante veranderingen in de omgeving waarbinnen de individuele attitudes gestalte krijgen, bijdragen tot attitude verandering bij het individu en bijgevolg tot verschuiving van de grens. Een voorbeeld hiervan is de verandering van een diktatoriaal naar een demokratisch regime ; denken we maar aan de vele, soms heftige, betogingen in Portugal na de anjerrevolutie van 17 april 1974.

b) *Het niveau der waarden.*

Ieder individu bezit een waardensysteem, de zogenaamde algemene standaarden en oriëntaties voor het gedrag. Deze waarden worden door elk individu op een eigen persoonlijke manier beleefd en daarnaast voor een stuk gedeeld met andere individuen. Deze waarden worden op hun beurt verbijzonderd in meer gedetailleerde regels en normen met betrekking tot konkrete kulturele systemen als het politieke, het godsdienstige, het etische, enz... (4).

Bij het individu bestaat het individuele waardensysteem — nl. het geheel van waarden dat het betrokken individu deelt — uit verschillende subsystemen waarbij het individu aan het ene subsysteem meer waarde hecht dan aan het andere ; ieder subsysteem heeft bij het individu een bepaalde graad van centraliteit. Elk subsysteem afzonderlijk is op zijn

---

(3) M. KAASE en A. MARCH, *The Matrix of Political Action : Protest and Participation in five Nations,* paper voorgedragen op het Tiende Wereldcongres van de IPSA, Edinburgh, 1976, ongepubliceerd, blz. 38 ; meer uitgewerkt voor Groot-Brittannië zie : A. MARCH, *op. cit.,* blz. 44-45.

(4) J.A.A. van DOORN en C.J. LAMMERS, *Moderne sociologie,* Utrecht, 1959, blz. 180-186.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

beurt samengesteld uit een hiërarchie van waarden en normen zodat een hoge waarde van een « laag gewaardeerd » waardensysteem op hetzelfde waarderingsniveau kan liggen van een « hoog gewaardeerde » waarde van een laag waardensubsysteem, m.a.w. iedere waarde heeft haar eigen centraliteit binnen de elkaar gedeeltelijk overlappende waardensubsystemen.

De samenstelling van het individuele waardensysteem, binnen een kollektiviteit, verschilt in meerdere of mindere mate van individu tot individu. Zo zijn er personen zonder waardensubsysteem ten aanzien van het godsdienstige of het politieke. Milbrath stelt voor de VSA vast dat één derde van volwassenen kan worden gekarakteriseerd als politiek apatisch of passief. In de meeste gevallen zijn zij zich, letterlijk, onbewust van het politieke bestanddeel van de wereld om hen heen (5).

Alles wat binnen een samenleving of kollektiviteit voorvalt, voor zover het kadert in de bewustzijnsfeer van het individu, wordt in relatie gebracht met het in het individu aanwezige waardensysteem. Valt dit maatschappelijk gebeuren buiten het individuele waardensysteem dan wordt er geen « waarde aan gehecht » omdat er in dit individu geen enkel aanknopingspunt aanwezig is.

Dit alles betekent niet dat de samenleving een geheel is van geïsoleerde individuen waarvan ieder zijn eigen waardensysteem heeft. De maatschappij is een georganiseerd en gestruktureerd geheel ; de individuen handelen binnen konkrete strukturen waarbij dit handelen juist mee bepaald wordt door die strukturen. Binnen de samenleving vallen bepaalde strukturen volledig of gedeeltelijk samen met de inhoud van gedeelde waardensystemen. De individuen gaan zich organiseren in groeperingen zoals kerken, verenigingen en organisaties waarbij de leden in zekere mate dezelfde waarden aanhangen. Ieder individu zal meestal naargelang zijn persoonlijk waardensysteem via één of meerdere organisationele verbanden in de samenleving geïntegreerd zijn. Die integratie mag in vele gevallen niet gezien worden als een volledige vrijwillige beslissing van het individu maar is het gevolg van een proces van socialisatie, waardoor bij het individu de waarden ontstaan die hem toelaten tot — of gevoelig maken voor — het lidmaatschap van dit organisationeel verband (6). Dit betekent niet dat ieder individu dat bepaalde waarden aanhangt ook noodzakelijk lid is van een organisatie, gesteund

---

(5) L.W. MILBRATH, *Political Participation*, Chicago, 1965, blz. 21.

(6) Zie hiervoor o.a. H.H. HYMAN, *Political Socialization*, New York, 1969, 140 blz. ; R.E. DAWSON en K. PREWITT, *Political Socialization*, Boston, 1969, 226 blz. ; T. SHIBUTANI, « Reference Groups as Perspectives », in *American Journal of Sociology*, 60 (1955), 6, 565-569.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

op deze waarden of op doelstellingen afgeleid uit deze waarden, maar dit betekent wel dat de maatschappij in haar totaliteit beschouwd, een geheel is van organisationele verbanden opgebouwd rond een aantal waarden of de daaruit afgeleide doelstellingen. We kunnen wel veronderstellen dat naargelang bepaalde waarden een grotere centraliteit bezitten bij een individu de kans ook groter is dat hij tot een organisationeel verband behoort waarin deze waarden centraal staan.

Wanneer we ons plaatsen op het niveau van een konkreet waardensysteem, al dan niet beperkt tot een eventuele georganiseerde uitdrukking hiervan, botsen we op een nieuwe grens waardoor de omvang van de mobilisatie met betrekking tot een konkreet strijdpunt wordt beperkt. Deze grens wordt vastgelegd door de relatie die bestaat tussen een of meerdere gedeelde waardensystemen en een konkreet strijdpunt. Zo kan een maatschappelijke gebeurtenis (bv. een regeringsbeslissing) een strijdpunt zijn dat wordt bekampt vanuit twee diametraal tegenover elkaar staande waardensystemen, omdat het beide systemen in zijn belangen of doelstellingen raakt (bv. een voorgestelde oplossing schenkt aan geen van beide voldoening). Het is evenzo mogelijk dat een bepaalde groepering vanuit de doelstellingen uit haar waarden afgeleid een bepaalde maatregel steunt, die een strijdpunt uitmaakt, terwijl een andere groepering gevormd rond andere doelstellingen afgeleid uit grotendeels dezelfde waarden, deze maatregel bestrijdt (socialisme vs. kommunisme).

De betogingsattitude bij het individu dat tot het betogingspotentieel behoort kan dan ook maar betekenis hebben voor deze strijdpunten die kaderen binnen het individuele waardensysteem en waardenhiërarchie. Deze tweede grens zal dan ook in de regel aanzienlijk lager liggen dan de eerste grens — bepaald door al diegenen met een betogingsattitude — daar een strijdpunt meestal in relatie staat tot een waardensysteem dat niet gedeeld wordt door eenieder die een attitude tot betogen bezit.

c) *De betekenis der frustratie* (7).

Tussen de individuen die een gegeven waardensysteem aanhangen en een bepaalde maatregel, situatie of sociaal probleem dat onder dit waar-

---

(7) In de sociologie of politologie wordt relatieve deprivatie dikwijls gelijk gesteld met frustratie bv. bij M. KAASE, « Political Ideology, Dissatisfaction and Protest : A Theory of Unconventional Political Behavior » in K. von BEYME, ed., *German Political Systems*, London, 1974, blz. 11 en T.R. GURR, *Why Man Rebel*, Princeton, 1970, blz. 24-30. Volgens de psychologen is er een duidelijk verschil tussen beide begrippen : een individu is gefrustreerd « only when he had been anticipating the pleasure to be gotten from this object and then cannot fulfill his expectations... » een individu is gedepriveerd als het « lacks a goal object generally regard as attractive or desirable » (L. BERKOWITZ, « Frustrations, Comparisons, and other Sources of Emotion Arousel as Contributors to Social Unrest », in *Journal of Social Issues*, 28 (1972), 1, blz. 79.]

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

densysteem ressorteert, bestaat een gevoelsmatige band. Deze band bestaat niet automatisch maar komt tot stand via een reeks sociale processen bv. het kommunikatieproces. Het individu verwacht dat de realiteit zal tegemoetkomen aan de verwachtingen die het aangaande deze waarden en de daaruit afgeleide doelstellingen, heeft. Een konkrete maatregel of maatschappelijk gegeven kan nu in de ogen van het individu hiertegen ingaan of ermee conform zijn, en in een aantal gevallen een positieve of een negatieve respons oproepen. Als resultaat hiervan situeert het geheel der populatie die een gegeven waardensysteem deelt ten opzichte van een potentieel strijdpunt, zich op een kontinuum gaande van een positieve respons over een neutrale naar een negatieve. De aard der respons is mede afhankelijk van de aard der uit de waarden afgeleide doelstellingen dat het individu nastreeft. Een respons is maar mogeljik wanneer het individu dat een waarde deelt informatie heeft ontvangen omtrent een potentieel strijdpunt ; zolang het geen informatie heeft ontvangen behoort het tot de groep der onwetenden.

De evaluatieve band tussen het gebeurde en het waardensysteem is emotioneel van aard en de reaktie wanneer dit gebeurde negatief wordt onthaald, is er een van frustratie. Deze frustratie die zich voordoet bij dit deel van de populatie die het gebeuren negatief emotioneel waardeert, kan zowel voorkomen bij individuen met en individuen zonder betogingsattitude.

De grootte van de frustratie, rekening houdend met de informatie waarover het individu beschikt, wordt bepaald door drie elementen :

1° de positie die een waarde inneemt (centraliteit der waarde), welke in relatie staat tot een bepaald besluit of maatschappelijk gebeuren, in de waardenhiërarchie van het individu ;

2° de intensiteit waarmee het betreffende besluit of maatschappelijk gebeuren, de verwachtingen negeert t.o.v. de betreffende waarde (8) ;

3° de mate waarmee het individu de realisatie van bepaalde verwachtingen met betrekking tot een besluit of maatschappelijk gebeuren reeds werkelijkheid zag worden (9).

Bij de individuen zonder betogingsattitude lokt de frustratie niet die respons uit die leidt tot betogingsgedrag, bij de individuen die deel uitmaken van het betogingspotentieel kan ze dit wel uitlokken. Het betogingsgedrag presenteert zich bijgevolg als een konstruktieve en geka-

---

(8) L. BERKOWITZ, *op. cit.*, blz. 79.

(9) T.R. GURR, *op. cit.*, blz. 71.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

naliseerde vorm van agressie (10). Betogingsgedrag kan dan ook maar optreden wanneer het individu de oorzaak of vermeende oorzaak van de frustratie heeft geïdentificeerd.

Ieder individu verdraagt een verschillende graad van frustratie (de zogenaamde frustratietolerantie) vooraleer hij in die emotionele toestand verkeert die hem ertoe aanzet te betogen. Bepaalde individuen met een betogingsattitude zijn relatief vlug mobiliseerbaar omdat ze een grote persoonlijke zelfwaarde hebben m.b.t. de waarden ofwel een grote aktiebereidheid bezitten (11). Naarmate iemand er vlugger bewust en overtuigd van is dat hijzelf in staat is iets aan de situatie te doen zal hij ook vlugger te mobiliseren zijn, en is in zulk een geval een lagere graad van frustratie vereist om tot de aktie over te gaan. De andere attitudes die het individu bezit spelen m.a.w. mee in de geneigdheid bij het individu om de betogingsattitude ook in gedrag te vertalen, bij frustratie.

Bepaalde maatschappelijke faktoren kunnen er tevens verantwoordelijk voor zijn dat een individu zich machteloos gaat voelen en daardoor niet meer konstruktief kan reageren op ervaren frustraties. De attitude die vroeger aanwezig was verdwijnt ofwel is er een steeds grotere frustratiegraad vereist vooraleer het individu mobiliseerbaar wordt. Een dergelijke evolutie kan zich voordoen wanneer een individu bij voorgaande betogingen heeft ervaren dat dit middel geen effect ressorteert ofwel wanneer het ervaren heeft dat protest tegen gezagsinstanties, in het algemeen, niets uithaalt. In zijn meest extreme vorm kan dit aanleiding geven tot apatie waarbij de mogelijkheid tot frustratie zelfs verdwijnt (12).

Van individu tot individu is er bijgevolg een verschillende frustratiegraad vereist vooraleer het mobiliseerbaar wordt. Dit betekent meteen dat de mobilisatiegrens m.b.t. een gegeven strijdpunt nogmaals lager komt te liggen. Er moet allereerst bij een individu een betogingsattitude aanwezig zijn ; op de tweede plaats moet het strijdpunt kaderen in het waardensysteem van het individu en tenslotte moet het individu vol-

---

(10) Voor een bespreking van de frustratie-agressie hypotese in haar sociaalpsychologische betekenis zie vooral : L. BERKOWITZ, ed., *Roots of Aggression,* New York, 1969, 136 blz. ; voor de omzetting van frustratie in minder agressief, niet-agressief en kreatief gedrag zie : L. BERKOWITZ, *Aggression : A Social-Psychological Analysis,* New York, 1962, blz. 26-50.

Empirische ondersteuning van deze stelling in : O. PETERSSON, Political orientations in demonstrations among Swedish students, in : *European Journal of Political Research,* 1973 (I), nr 4, blz. 299-315, en in E. DE GRAEVE-LISMONT, Het oppositioneel gedrag van de Belgische staatsburger, in : *Res Publica,* 1975 (XVII), nr 4, blz. 537.

(11) L. BERKOWITZ, « Frustration, Comparisons... » *op. cit.,* blz. 84.

(12) L. BERKOWITZ, *op. cit.,* blz. 82.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

doende sterk in zijn verwachtingen gefrustreerd zijn zodat het mobiliseerbaar wordt.

2. Faktoren die het betogingsgedrag met betrekking tot een konkreet strijdpunt mee bepalen.

a) *De mobilisatie van bovenuit geïntroduceerd.*

Tot nu toe zijn we bijna steeds op het individuele vlak gebleven nl. het individu heeft een dusdanige graad van frustratie bereikt dat het mobiliseerbaar wordt. Het creëren en verspreiden van frustratie is reeds een eerste vorm van mobilisatie. Hierin spelen de organisaties en de leiders een belangrijke rol.

De samenleving is, zoals reeds beschreven, een geheel van georganiseerde gehelen die samenvallen met gedeelde waardensystemen, segmenten van waardensystemen of doelstellingen uit die waardensystemen afgeleid. Dit betekent dat de individuen die lid zijn van eenzelfde organisatie, in meerdere of mindere mate, dezelfde waarden delen of doelstellingen nastreven. Deze organisaties waarin het individu is opgenomen, zijn geen verzamelingen van gelijken ; het zijn gelede gehelen met aan de top weinig leiders en aan de basis al naar gelang het soort organisatie, meer of minder volgelingen. Er zijn niet alleen ongelijkheden qua strukturele positie, maar ook qua kennis over het funktioneren van de groepering in haar relatie tot de omgeving. Het is tevens zo dat de mate van kennis die de individuen bezitten over de groepering en haar relaties tot de samenleving groter is naarmate men hoger opklimt in de organisationele struktuur. De meeste informatie en kennis aangaande voor de organisatie relevante problemen is in handen van de weinige mensen, die de top van de groepering uitmaken. In de meeste gevallen zijn de lager gelegen echelons voor informatie afhankelijk van de kommunikatie en de inhoud van deze kommunikatie, afkomstig van de top (13). Het zijn de erkende leiders die de waarden en de doelstellingen van de groepering verwoorden en interpreteren ; zij zijn het ook die zullen zeggen wanneer deze waarden of doelstellingen worden bedreigd. De leiding heeft bijgevolg op de eerste plaats de informatie in handen die ze dan wel of niet kan doorspelen en in de tweede plaats is ook zij het die in belangrijke mate de informatie interpreteert in het licht van de objectieven van

---

(13) Zie : A.S. TANNENBAUM, e.a., *Hierarchy in Organizations,* San Francisco, 1974, XXI, 248 blz. ; W.E. EVANS, *Organization Theory,* New York, 1976, XIII, 312 blz. ; R. MICHELS, *Democratie en organisatie,* Antwerpen, 1969, blz. 52-118 ; en vooral A. ETZIONI, *A Comparative Analysis of Complex Organizations,* New York, 1975, XXIV, 584 blz.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

de groepering ; ze bezit de bevoegdheid om de plaats van de groep in het ruimer maatschappelijk geheel te definiëren. Elk lid van de groep identificeert zich, al naargelang de plaats die de groepswaarden bij hem innemen, op een min of meer hechte wijze, met de groep en, in het verlengde daarvan, met de erkende leiders die de groep naar buiten toe vertegenwoordigen. De groep vormt aldus een deel van de zelfidentiteit van het lid.

De leiding van de groep leidt in belangrijke mate het denken en de aktie van het met de groepering geïdentificeerde lid, vooral omdat het gewone lid veelal niet in staat is de grote hoeveelheid informatie, indien het er al over zou kunnen beschikken, op een koherente manier te verwerken. Voor hun gedrag m.b.t. de door de groepering verdedigde waarden en objectieven, alsook voor hun toekomstig gedrag, refereren ze naar de ordewoorden van de leiding. De identifikatie met de groepering en haar leiding speelt in het voordeel van de leiding, in die zin dat juist door het referentiegedrag van de volgelingen naar de leiding toe de ontvangst van tegenstrijdige informatie wordt vermeden of niet doordringt tot het bewustzijn van het lid (14).

Gewoonlijk is het de leiding van de groepering die verantwoordelijk is voor de promotie van de waarden, belangen en doeleinden van de groepering. Om deze zaken te bereiken moet ze in het machtsveld treden dat de samenleving is. In deze machtsstrijd kan ze in een gegeven situatie de betoging uit strategisch oogpunt een geschikt middel vinden om een bepaald doel te bereiken. Er wordt overgegaan tot een eerste vorm van mobilisatie die zich aandient als een gerichte kommunikatiestroom van boven naar onder toe. Bepaalde maatschappelijke gebeurtenissen, met een relevantie voor de groepering, worden in relatie gebracht met de verwachtingen van de leden, verwachtingen die mede gecreëerd werden door de leiding. De leiding beschikt, door de plaats die ze inneemt in de groepering of organisatie, over de mogelijkheid om een maatschappelijk gegeven voor te stellen als in strijd zijnde met de verwachtingen. Hieruit blijkt tenslotte, dat het al dan niet ontstaan van frustratie bij de leden van een groepering sterk verweven is met het organisationeel gebeuren en de rol die posities, strukturen en kommunikatieprocessen hierin spelen. Zo kan de leiding er ook in slagen om objektief voor de

---

(14) Voor identifikatie met leiding en groepering zie o.a. : J.A. STALPERS, *zelfbehoud, aanpassing en kultuur*, Deventer, 1973, blz. 124 ; D. KATZ, « Patterns of Leadership » in J.N. KNUTSON, ed., *Handbook of Political Psychology*, San Francisco, 1973, blz. 211-218 ; H.C. KELMAN en A.H. BLOOM, « Assumptive Frameworks in International Politics », in J.N. KNUTSON, ed., *op. cit.*, blz. 271 ; H. GERTH en C. WRIGHT MILLS, « Institutions en Persons », in J.G. MANIS en B.N. MELTZER, ed., *Symbolic Interaction : a Reader in Social Psychology*, Boston, 1978, blz. 117-118.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

organisatie schadelijke beslissingen als conform met de waarden, doelstellingen en verwachtingen dienaangaande voor te stellen, omdat zij verantwoordelijk is voor de definitie van de situatie naar de leden toe ; zij kan klemtonen leggen, informatie laten doorsijpelen, achterhouden of kleuren.

b) *Mobilisatie van onderuit.*

Frustratie wordt niet noodzakelijk van bovenuit naar onder toe geïntroduceerd ; ze kan ook van onderuit tot organisatie en mobilisatie leiden. In de realiteit blijkt dat niet alle personen die een waardensysteem aanhangen, behoren tot een organisatie of groepering opgebouwd rond dit waardensysteem. De leiding van een organisatie kan eventueel een beslissing nemen of juist niet nemen, waarvan het lid of het niet lid — dat toch deze waarden deelt — ze ervaart als in strijd zijnde met zijn belangen, doelstellingen en waarden. Indien er meerdere groeperingen zijn die dezelfde waardendimensie verdedigen — tal van groeperingen zijn opgebouwd rond waarden die behoren tot verschillende waardensystemen bv. Vlaams en Katholiek vs. Vlaams en Vrijzinnig — kan een van die groeperingen overgaan tot mobilisatie tegen wat ze het tekortschieten van de leiding van een andere groepering noemt. Indien er maar één groepering die waarden verdedigt dan moet bij het tekortschieten van de leiding de oppositie wel van onderuit komen. De leiding van een groepering beschikt over een aantal mogelijkheden om haar definitie van de situatie te doen aanvaarden door de basis maar aan de basis is er steeds een beoordelingsmoment aanwezig waarbij de definitie van de leiding wordt overgenomen of in het meest extreme geval, verworpen. Binnen een groepering, waarvan de leiding een beslissing heeft genomen die naar het aanvoelen van een aantal leden in strijd is met de verwachtingen, moet de mobilisatie altijd van onderuit komen. Het kan eveneens voorkomen dat de mobilisatie van onderuit start en uiteindelijk door de top wordt overgenomen en geleid.

In de meeste gevallen is mobilisatie een produkt van een wisselwerking van frustraties die ontstaan van onderuit en frustratie die geïntroduceerd wordt van bovenuit. In zijn meest zuivere vorm start de mobilisatie van onderuit met individuen die individueel gezien een dusdanige graad van frustratie hebben bereikt, dat ze mobiliseerbaar zijn. Deze individuele mobiliseerbaarheid is echter geen voldoende voorwaarde opdat zou worden betoogd. In eerste aanzet bestaat slechts een diffuse kollektiviteit waarbij de gefrustreerden nog als individu afzonderlijk staan met hun gevoelens ; uiteindelijk is er een mobilisatieproces vereist dat moet

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

uitlopen op een kompakte kollektiviteit nl. de betoging (1). De frustratie die bij mobilisatie van onderuit in eerste instantie aan het gefrustreerde individu het gevoel geeft van alleen te staan met die frustratie, moet gekollektiviseerd worden tot een kollektief frustratiegevoelen. Dit kollektiviseren van de frustratie is het gevolg van enerzijds niet-georganiseerde mobilisatie en anderzijds georganiseerde mobilisatie waartoe de frustratie zelf reeds aanleiding heeft gegeven (16). In het beginstadium, nadat er zich een bepaalde situatie heeft voorgedaan die appelleert op het waardensysteem van een populatie, is er slechts bij een kleine proportie van die populatie dienaangaande een probleembewustzijn en is het aantal onwetenden of onbewusten nog zeer groot. Door het feit dat de individuen die dit maatschappelijk gegeven als problematisch ervaren emotioneel geraakt zijn, en ze zich als individu in de samenleving situeren, kan zich een besmettingsproces van sociale aard in gang zetten (17). De personen die een voldoende graad van frustratie hebben bereikt spreken over datgene wat hen emotioneel heeft geraakt met hun vrienden, familieleden en kennissen. Door dit proces van kollektivisering wordt de groep der onwetenden (steeds binnen diegenen die een waardensysteem delen) kleiner en wordt ook bij hen de nodige frustratie opgewekt.

Aan de groep der onwetenden wordt evenwel langs twee zijden geknaagd, enerzijds door de voorstanders van een bepaald maatschappelijk gegeven en anderzijds door de tegenstanders van ditzelfde gegeven. Elk der twee groepen probeert zoveel mogelijk van de onwetenden en de aarzelenden naar zich toe te halen.

Wanneer het een strijdpunt betreft dat kadert binnen een waardensysteem dat door heel wat individuen binnen de kollektiviteit gedeeld wordt en voor een betrekkelijke hoge graad van frustratie heeft gezorgd bij velen onder hen, bestaat een grote kans dat de massamedia een niet onaanzienlijke rol gaan spelen in het besmettingsproces.

Dit besmettingsproces is van belang bij het creëren van de nodige frustratie die zoveel mogelijk mensen moet mobiliseerbaar maken. Dit proces doet enerzijds het aantal gefrustreerden — en indirekt het aantal mobiliseerbaren — toenemen en verhoogt anderzijds de frustratiegraad

---

(15) Begrippen afkomstig van R.H. TURNER en L.H. KILLIAN, *Collective Behavior*, Englewood Cliffs, 1957, blz. 166.

(16) Voor georganiseerde mobilisatie zie vooral : J.A.A. van DOORN, *Met man en macht*, Meppel, 1973, blz. 13-57 en A. ETZIONI, *Maatschappelijk sturen en maatschappelijk mobiliseren*, Rotterdam, 1974, blz. 50-110.

(17) Zie voor meer informatie over het « besmettings »-begrip : R.H. TURNER en L.H. KILLIAN, *op. cit.*, blz. 83. Dit begrip werd echter reeds geïntroduceerd in het historisch belangrijke werk over het gedrag van de massa : *Psychologie des Foules*, Parijs, 1946, 170 blz., van Gustave Le Bon.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

bij de reeds gefrustreerden ; beide elementen zijn van groot belang om een toekomstige betoging te doen slagen.

Zolang niet een aantal personen besloten hebben om in georganiseerd verband iets aan het probleem te doen, is er nog geen sprake van georganiseerde mobilisatie ; wel kunnen er al geïsoleerde individuen bij zichzelf besloten hebben dat er iets moet gedaan worden. Als het ogenblik bereikt is waarop wordt overgegaan naar de georganiseerde mobilisatie dan is de ongeorganiseerde vorm nog niet beëindigd, omdat mensen in een geëmotioneerde toestand elkaar verder blijven beïnvloeden, los van elke organisatie.

c) *De tegenmobilisatie.*

De mobilisering — zowel de georganiseerde als de ongeorganiseerde — kan ook neutralisatieprocessen in het leven roepen in de vorm van contra- of tegenmobilisatie (18). Het proces van mobilisatie dat zich afspeelt aan de kant van de tegenstanders van een bepaald maatschappelijk gegeven of strijdpunt, kan zo hevig zijn, als gevolg van de emotionele brandstof dat het bevat met de daaruit voortvloeiende frustraties, dat de voorstanders van ditzelfde maatschappelijk gegeven of strijdpunt zich geraakt gaan voelen, in hun positieve waardering. Op dit moment kan zich ook langs deze zijde een verhevigd proces van ongeorganiseerde en georganiseerde mobilisatie in gang zetten, waardoor een ware strijd ontstaat tussen beide groepen. Ieder van beide zal zich inspannen om zoveel mogelijk individuen die de waarden of de doelstellingen aanhangen — waarrond de strijd zich afspeelt — aan zijn zijde te krijgen. Beide kampen zetten zich in om de onwetenden voor hun definitie te winnen, het frustratieniveau van de individuen die tot het kamp van de tegenstrever behoren zo laag mogelijk te houden alsook tegenstanders voor de eigen definitie te winnen (dit laatste kan natuurlijk maar lukken bij individuen met een geringe frustratie).

Het gevecht om de mobilisatie binnen een waardensysteem tussen groeperingen met verschillende doelstellingen of tussen groeperingen met tegengestelde waardensystemen, kan zich bijgevolg op twee vlakken situeren, enerzijds de strijd tussen de mobilisatoren en de ongemobiliseerden en anderzijds de onderlinge strijd tussen de gemobiliseerden die een verschillend standpunt verdedigen.

Het kunnen voorkomen van tegenmobilisatie kan van groot belang zijn voor de initiële mobilisatie. De kostprijs om eenzelfde niveau van

---

(18) A. ETZIONI, *op. cit.*, blz. 85.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

mobilisatie, in eigen voordeel, te bereiken wordt aanzienlijk verhoogd bij het optreden van tegenmobilisatie. Zelfs als eenzelfde mobilisatieniveau is bereikt, bestaat de kans dat deze mobilisatie veel minder effektief is omdat de tegenmobilisatie een tegengewicht vormt en zo de ingezette kracht neutraliseert.

Bij tegenmobilisatie zal in zijn geheel genomen de mobilisatie rond eenzelfde strijdpunt wel aanzienlijk hoger liggen dan wanneer die niet optreedt.

Het zich voor doen van tegenmobilisatie betekent voor de initiële mobilisator dat zal moeten geageerd worden op twee vlakken, wat de kosten de hoogte injaagt nl. *a)* men moet zich blijven richten tot de populatie binnen de betrokken waardensystemen om deze voor het eigen standpunt te winnen en *b)* indien tegengemobiliseerd wordt moet men eveneens trachten de beslissingen genomen door de tegenstander, te neutraliseren ; dus zowel inspanningen in wervende als in neutraliserende zin.

Het introduceren en verspreiden van de frustratie is in werkelijkheid vaak een kommunikatieproces dat zich in twee richtingen afspeelt welke elkaar wederzijds kunnen beïnvloeden ; enerzijds kan er een leiding aanwezig zijn om de frustratie te introduceren en anderzijds kan de frustratie zich verspreiden aan de basis door de onderlinge kommunikatie die plaatsgrijpt bij de gefrustreerde individuen.

3. Georganiseerde mobilisatie, nader bekeken.

Voor Etzioni is georganiseerde mobilisatie het proces waarbij een eenheid aanzienlijk meer activa onder kontrole krijgt dan die eenheid tevoren had (19). Bij tegenmobilisatie speelt zich bijgevolg een strijd af met de kontrole over aktiva als inzet.

De mobilisatie geschiedt binnen een of meerdere waardensystemen en dit vaak in organisationeel verband. De mobilisatie-inspanning kan zich nu alleen richten tot de leden van de organisatie maar ook tot de niet-leden die de verwachtingen in de waarden of doelstellingen delen die door het strijdpunt worden geraakt. Wanneer enkel gemobiliseerd wordt binnen de grenzen van de organisatie dan spreken we van gesloten mobilisatie, wanneer ook gemobiliseerd wordt naar niet-leden toe dan spreken we van een open mobilisatie. Het is duidelijk dat zich in de realiteit allerlei kombinaties van deze twee mobilisatievormen kunnen voordoen : twee organisaties kunnen op gesloten wijze tegen mekaar mobiliseren maar ook op een open manier, of ook de ene kan op een open wijze

(19) A. ETZIONI, *op. cit.*, blz. 50.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

mobiliseren en de andere op een gesloten manier. wanneer alleen binnen de organisatie zelf wordt gemobiliseerd kan een hogere inwendige mobilisatiegraad worden bereikt omdat de mobilisatie veel gerichter kan gebeuren. Wordt ook naar buiten toe gemobiliseerd dan zal dit veel meer inspanningen vragen en is het risico van nutteloze mobilisatiekosten aanzienlijker.

De georganiseerde mobilisatie zoals we die verder beschouwen, is, zoals zal blijken, in grote mate een kommunikatieproces van boven naar beneden toen, waarbij een bovenlaag een leidende rol speelt, dit in tegenstelling tot de ongeorganiseerde mobilisatie, de besmetting, welke in essentie een horizontaal proces is dat zich afspeelt aan de basis.

Nu zijn er een aantal elementen die voor bepaalde organisaties de strijd om de kontrole over activa aanzienlijk kunnen vergemakkelijken (20).

a) *De organisationele struktuur.*

Wanneer een organisatie met een bestaande en goed uitgebouwde infrastruktuur overgaat tot de mobilisatie m.b.t. een strijdpunt, dan kan ze ook daarover beschikken om haar strijdpunt te propageren en kan ze reeds de aan de infrastruktuur verbonden mensen en middelen inzetten. Deze middelen kunnen worden aangewend om zoveel mogelijk de onwetenden te bereiken en mobiliseerbaar te maken alsook om over de gehele lijn het frustratieniveau te verhogen. Een organisatie zonder of met een geringe infrastruktuur zal al enorme inspanningen moeten leveren om de mensen te bereiken die de waarden delen en dezelfde doelstellingen nastreven, zonder dat nog gesproken wordt over de inspanningen die vereist zijn om binnen dit potentieel zoveel mogelijk mensen zodanige frustratiegevoelens te bezorgen dat ze mobiliseerbaar worden.

De organisatie en haar infrastruktuur spelen evenwel een nog belangrijker rol naar de mobilisatie toe. Zij is er tevens verantwoordelijk voor dat mensen kunnen worden gemobiliseerd die onvoldoende of zelfs helemaal niet gefrustreerd zijn en omgekeerd dat mensen die wel gefrustreerd zijn niet worden gemobiliseerd. Tussen de organisatie en de georganiseerde bestaat een dubbele binding die t.a.v. de mobilisatie van het

---

(20) Vergelijk de vektoren van macht van de drukkingsgroeperingen in : J. MEYNAUD, *Les groupes de pression en France*. Parijs, 1958, 357 blz. ; J. MEYNAUD, *Les groupes de pression*. Parijs, 1960, blz. 30 e.v. ; J. MEYNAUD en D. SIDJANSKI, *Les groupes de pression dans la Communauté Européenne. 1958-1968. Structure et action des organisations professionnelles*. Brussel, 730 blz. ; Y. NUYENS, *Pressiegroepen in België, Een benaderend onderzoek*. Beringen, 1965, 444 blz. en W. DEWACHTER, Drukking en drukkingsgroeperingen, in : *Politieke sociologie*. Leuven, 1975, blz. 247-293.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

lid stimulerend of remmend kan werken (21) ; deze binding kan een sentimentele en/of een instrumentele dimensie hebben :

a) sentimenteel : een individu is sentimenteel aan een organisatie gebonden wanneer deze hem vertegenwoordigt als maatschappelijk wezen ; wanneer ze voor het individu een afspiegeling en verlenging is van hem zelf ;

b) instrumenteel : een individu is instrumenteel aan een organisatie gebonden wanneer hij deze beschouwd als een effektief middel om zijn eigen doeleinden en de doeleinden van de andere organisatieleden, te bereiken.

Binnen deze twee dimensies is er in de eerste plaats de binding aan de waarden of de ideologie door de organisatie belichaamd :

1° op sentimenteel vlak : het lid is gebonden aan de organisatie omdat deze de waarden vertegenwoordigt die ook zijn waarden zijn. De organisatie is de vertegenwoordiger van de waarden die het lid aanhangt, het vindt er zichzelf in terug ;

2° op het instrumentele vlak : het lid is verbonden met de organisatie omdat via de waarden die de organisatie vertegenwoordigt het best de belangen en noden van de leden in hun totaliteit, kunnen behartigd worden.

Er is in de tweede plaats de binding via de rol die het lid in de organisatie vervult :

1. Op sentimenteel vlak : het lid is gehecht aan de organisatie omdat zijn rol als organisatielid een essentiële bijdrage levert tot zijn persoonlijke identiteit.

2. Op instrumenteel vlak : het lid is vooral gehecht aan de organisatie omdat de rol dat het er in vervult tegemoetkomt aan persoonlijke belangen bv. de organisatie is zijn werkgever of als lid kan hij van de diensten verstrekt door de organisatie, genieten.

Een organisatie met een uitgebreide infrastruktuur is in staat van veel mensen te mobiliseren via de rol die de leden er in vervullen. Naarmate

---

(21) Voor meer over de verschillende vormen van binding tussen lid en organisatie zie : H.C. KELMAN, « Patterns of Personal Involvement in the National System : A Social Psychological Analysis of Political Legitimacy », in J.N. ROSENAU, ed., *International Politics and Foreign Policy*, New York, 1969, blz. 267-288, wiens schema gedeeltelijk werd nagevolgd ; zie ook J. DELAMATER. *The Study of Commitment*, Washington, 1973, 104 blz.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

een individu meer gebonden is aan de organisatie via de rol, hoe groter de macht van de organisatie is t.a.v. het gedrag van het lid ; de sanctioneringsmogelijkheden nemen toe, bv. voor een vrijgestelde in een organisatie kan een positieve sanctionering bevordering betekenen en een negatieve ontslag. In de regel zal een rolbekleder een negatieve sanctionering pogen te vermijden en anticiperen op een positieve. Zo ook slagen heel wat organisaties er, via kliëntelisme en het uitbouwen van een uitgebreid net van dienstbetoon, in het lid via de rol van kliënt aan zich te binden waardoor op deze manier bepaalde vormen van wederdienst kunnen bekomen worden bv. mee opstappen in een betoging door de betrokken organisatie georganiseerd.

Dat het lid een deel van zijn persoonlijke identiteit uit zijn rol in de organisatie betrekt, volgt mede uit het feit dat hij in de organisatie relaties heeft gelegd en mensen heeft ontdekt die een belangrijk deel zijn gaan uitmaken van zijn leven. De gemeenschappelijke band met dezelfde organisatie is een belangrijk kenmerk voor tal van personen die in het leven van het lid een belangrijke plaats innemen. Via die verschillende bindingen en de centrale plaats die de organisatie in het leven van het lid inneemt komt het individu gemakkelijker tegemoet aan de eisen die de organisatie stelt en is het bijgevolg gemakkelijker mobiliseerbaar.

Bij de meeste leden van een organisatie is zowel een binding aan de rol als aan de waarden of ideologie aanwezig, maar bij het ene individu weegt de ene binding meer door dan bij het andere ; de binding bij het ene individu is ook veel hechter dan bij het andere, afhankelijk van de individuele centraliteit van de waarden die door de organisatie verdedigd worden of ook van de plaats die het individu in de organisatie bekleedt. Daar de binding via de rol en via de waarden of ideologie, dikwijls tesamen voorkomen is het duidelijk dat ze elkaar wederzijds kunnen versterken t.a.v. de mobiliseerbaarheid van dit individu. Omgekeerd, kan door de binding aan de rol, ook mobilisatie vermeden worden wanneer deze ingaat tegen de objektieven van de leiding, al hebben ze een beslissing genomen in strijd met de verwachtingen van het lid dat hierdoor gefrustreerd is. Wanneer een individu wel gefrustreerd is maar daarnaast de organisatie een belangrijke plaats inneemt in zijn leven dan zal hij het bv. zeer moeilijk hebben om zich als vorm van protest, uit die organisatie terug te trekken. Door het plotse verlies van vrienden en relaties zou een grote leemte kunnen ontstaan in zijn leven. De rolbinding behoedt het lid voor de onzekerheid die zou kunnen geschapen worden als het zijn binding aan de waarden tot het uiterste volgt en breekt met de organisatie. In de meeste gevallen zal het individu de hierdoor ontstane dissonantie opheffen door zijn visie op de waarden en de verdediging van zijn verwachtingen, door de organisatie, aan te passen. Hetzelfde

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

geldt eveneens voor een lid dat beroepshalve met de organisatie verbonden is ; dit lid kan gefrustreerd zijn maar de gevolgen van de mogelijkheid tot negatieve sanctionering waarover de leiding beschikt, zijn te groot, wanneer hij aan zijn gevoel van frustratie zou tegemoetkomen door mee te betogen tegen de objektieven van de leiding in. De mobilisatiemogelijkheden van een organisatie met een uitgebreid netwerk van bindingen zijn vrij groot. Mobiliseren binnen een zuil is hiervan een extreem voorbeeld. Een zuil is het organisationeel patroon bij uitstek waar de binding aan de rol optimaal tot uitdrukking komt, niet alleen in zijn instrumentele vorm maar ook in zijn sentimentele, omdat het leven van het individu behorende tot een zuil van de wieg tot het graf geregeld wordt door de organisaties van de zuil ; hierdoor krijgt zijn persoonlijke identiteit bijna volledig gestalte door zijn bindingen met dit organisatiepatroon (22). Wordt een zuil in haar totaliteit gemobiliseerd (bv. de schoolstrijd van 1954-1958) dan kan maximaal gebruik gemaakt worden van het feit dat nagenoeg alle organisaties die het individuele leven gestalte geven in dezelfde richting werken nl. naar mobilisatie toe.

Als het individu gefrustreerd is in zijn verwachtingen t.a.v. zijn waarden of doelstellingen en de leiding van de organisatie wenst te mobiliseren, dan kan de mobiliseerbaarheid van het individu of lid afgeremd worden omdat dit lid ook deeluitmaakt van verschillende organisaties — waaraan het eveneens sentimenteel en instrumenteel verbonden is — waarvan de leiding i.v.m. een gegeven strijdpunt mobilisatie tegenwerkt. Wordt gemobiliseerd binnen verschillende organisaties waarvan het individu deeluitmaakt dan wordt zijn mobiliseerbaarheid in de hand gewerkt ; wordt gemobiliseerd binnen één of meerdere organisaties waaraan het individu participeert maar wordt tevens tegengemobiliseerd in een of meerdere organisaties waartoe het lid eveneens behoort, dan kan de mobiliseerbaarheid worden afgezwakt doordat bij het betrokken individu een konflikt wordt geschapen op basis van deze verschillende aanhankelijkheden. Samenvallende lidmaatschappen werkt de mobiliseerbaarheid in de hand, dwarslopende lidmaatschappen kunnen afremmend werken (23).

---

(22) Zie o.a. L. HUYSE, *Passiviteit, pacificatie en verzuiling in de Belgische Politiek*, Antwerpen, 1970, blz. 114-246 ; A. LIJPHART, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, Amsterdam, 1968, blz. 19-180 ; B.J. DE CLERCQ, *Kritiek van de verzuiling*, Lier, 1968, 150 blz.

(23) Zie ook : L. COSER, The functions of social conflict, London, 1956, blz. 78-79 en A. Van den BRANDE, « Elements for a Sociological Analysis of the Impact of the Main Conflicts on Belgian Political Life », in *Res Publica*, 9 (1967), 3, blz. 437-470 ; A. Van den BRANDE, *Ontwerp van een macro-sociologisch model voor het Belgische Politieke Systeem*. Gent, 1974, blz. 173-199.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

De rolbinding, binnen een of meerdere organisaties, is een belangrijke variable met betrekking tot de mobilisatie omdat via deze binding mensen kunnen worden gemobiliseerd die slechts weinig of niet gefrustreerd zijn aangezien de sociale dwang voortvloeiende uit de rol die het lid in een of meerdere organisaties vervult, zo groot kan zijn dat het a.h.w. gedwongen wordt te betogen. Zo is het eveneens mogelijk dat mensen met een hoge frustratiegraad niet mee betogen of te mobiliseren zijn, omdat de rolbinding hen belet hierop in te gaan.

b) *De beschikking over kommunikatiekanalen.*

Hoger is reeds gehandeld geworden over de betekenis van de interne kommunikatie in een organisatie voor het opwekken of introduceren van frustraties. De meeste groeperingen beschikken ook over een blaadje of tijdschrift waarlangs ze hun leden informeren over de houding van de groepering t.a.v. bepaalde problemen. Dit kanaal is een belangrijk hulpmiddel in de handen van de leiding om de leden al dan niet, te mobiliseren. Dit middel volstaat zeker niet als het om een open mobilisatie gaat waarbij ook mensen van buiten de organisatie worden aangetrokken. De mate waarin een organisatie dan ook kan beschikken over de kommunikatiemedia, die zich niet uitsluitend richten tot een beperkt publiek, is bij een open mobilisatie belangrijk ; dit is ook zo wanneer de organisatie waarbinnen gemobiliseerd wordt zodanig groot is of de leden zodanig verspreid zijn, dat niet iedereen doeltreffend kan bereikt worden.

De kommunikatiemedia laten toe een bepaalde opinie op ruime schaal kenbaar te maken, waardoor deze media funktioneren als agenten waarlangs het kollektief gedrag kan geïnitiëerd en gevoegd worden (24). Veel organisaties stuiten evenwel op het probleem dat de toegang tot de media in de meeste van onze samenlevingen selektief is. Om nu als organisatie te kunnen gebruik maken van deze media moet men een zekere graad van legitimiteit hebben verworven in de ogen van diegenen die de toegang verlenen. De media funktioneren op deze wijze als filters t.a.v. de mobilisatiemogelijkheden van een organisatie ; wie niet geduld wordt en wat niet toelaatbaar wordt geacht of ingaat tegen de principes van diegenen die de toegang tot het medium in handen hebben, wordt niet toegelaten of doorgelaten waardoor de mobilisatiemogelijkheden, op ruimere schaal, worden afgeremd. Een reeds gevestigde organisatie met een grote maatschappelijke erkenning zal zich logischerwijze gemakkelijker toegang kunnen verschaffen, waardoor zij bij een eventuele mobilisatie naar de eigen leden toe kan inspelen op hun sentimentele en

(24) R.H. TURNER en L.H. KILLIAN, *op. cit.*, blz. 167.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

instrumentele binding aan de organisatie en daarnaast zal ze, zowel m.b.t. de leden als tot de niet-leden — die de waarden delen of dezelfde doelstellingen nastreven — het aantal gefrustreerden en het frustratieniveau in een voor haar gunstige zin kunnen doen evolueren.

c) *De betekenis van leiding en leiderschap.*

Leiding en leiderschap binnen de organisatie en binnen de samenleving is van groot belang voor de mobilisatie. Zoals Michels reeds jaren geleden heeft aangetoond, bestaat een belangrijke band tussen leiders en volgelingen (25). De leiding is niet alleen belangrijk omdat ze langs het beheer van de informatie deze ook kan manipuleren maar tevens omdat de leiders voor de volgelingen deeluitmaken van de « significant others » waardoor identifikatieprocessen optreden tussen leiding en volgelingen. De leiding gaat langs deze weg funktioneren als een belangrijke leidraad voor het gedrag van de leden in een bepaalde situatie (26). Een organisatie die legitieme leiders (in de ogen van de massa) en een deel van de maatschappelijke elite onder haar aanhangers telt, staat heel wat dichter bij de massa der volgelingen die het waardensysteem aanhangen waarbinnen geopereerd wordt, dan een organisatie die dit niet heeft. Naarmate de identifikatie tussen leiders en volgelingen groter wordt en het charismatische element toeneemt, wordt zowel het gedrag als de mening van de leden gemakkelijker beïnvloedbaar. In een dergelijke situatie laat het individu zich louter leiden door de visie van zijn charismatische leider op een bepaald gebeuren ; het lid is niet zozeer gefrustreerd omdat het vaststelt dat een strijdpunt in strijd is met zijn verwachtingen, maar het lid is wel of niet gefrustreerd al naargelang de leider zegt dat een bepaald strijdpunt al of niet overeenstemt met de verwachtingen. De emotionele band tussen leider en volgeling is soms zo sterk dat het standpunt van de leider moet het juiste zijn en niet voor diskussie vatbaar is ; de leider is onfeilbaar geworden.

Een organisatie die mobiliseert zal zoveel mogelijk haar beste, meeste gezagsvolle en charismatische leiders naar voor schuiven om haar standpunt te verdedigen ; zo zal ze ook proberen, met dezelfde bedoeling, zoveel mogelijk mensen die tot de politieke en sociale elite behoren voor haar standpunt te winnen en hen in het openbaar positie doen innemen.

Het bestaan van leiderschap binnen de samenleving heeft reeds betekenis met betrekking tot de niet-georganiseerde vorm van mobilisatie ; zelfs in dit stadium zal het standpunt van de plaatselijke leiders, dikwijls erkende opinie-leiders aangaande de betwiste materie, als referentiepunt

(25) R. MICHELS, *op. cit.*, blz. 52-73.
(26) T. SHIBUTANI, *op. cit.*, blz. 568.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

voor het eigen oordeel gelden wat zijn konsekwenties heeft voor het daaruit voortvloeiende gedrag (27).

d) *De financiële mogelijkheden.*

Mobiliseren kost geld ; er moeten berichten worden verspreid, verplaatsingen georganiseerd, informatieavonden ingericht, affiches worden gedrukt, eventueel lonen worden uitbetaald of dikwijls ook zelfs geld worden gemobiliseerd.

De meeste kapitaalkrachtige kan ook het meest middelen inzetten wat de mogelijkheden verruimt om een groter aantal mensen te bereiken en mobiliseerbaar te maken alsook om het hoofd te bieden aan tegenmobilisatie. De financiële kapaciteit van een organisatie, iets wat in feite dikwijls mede funktie is van het aantal leden, is een niet te verwaarlozen steun bij het mobiliseren.

Organisaties die kunnen beschikken over deze vier elementen zullen het veel gemakkelijker hebben om een voldoende aantal betogers te mobiliseren dan een organisatie die ageert, binnen dezelfde waardensystemen en omtrent hetzelfde strijdpunt maar niet of slechts in beperkte mate van deze middelen kan gebruik maken. In gelijkaardige zin meent Etzioni — hiervan geeft hij evenwel geen empirische bevestiging — dat de lagere kollektiviteiten het moeilijker hebben om te mobiliseren dan de kollektiviteiten die hoger zijn ingeschaald in de maatschappelijke struktuur (28). Voor ons land zijn er empirische gegevens die Etzioni's stelling ondersteunen. Uit een inventarisatie van de betogingen in België (29) blijkt dat er vanaf 1953 tot en met 1976 57 betogingen hebben plaatsgevonden met meer dan 10.000 betogers. Van 27 van deze betogingen was een vakbond mede organisator, van 20 één van de traditionele politieke partijen en van 16 zowel een vakbond als een politieke partij. Gezamenlijk nemen deze groeperingen 31 betogingen voor hun rekening. Van de minder hoog ingeschaalde groeperingen kon de Belgische Unie voor de Verdediging van de Vrede twee anti-atoommarsen organiseren met meer dan 10.000 betogers. Daarnaast zijn er ook nog twee betogingen met meer dan 10.000 betogers georganiseerd door de gepensioneerden ; de organisatie hiervan lag evenwel in handen van de Katholieke

(27) E. KATZ en P.F. LAZARSFELD, *Personal Influence,* New York, 1955, 400 blz. ; R.K. MERTON, *Social Theory and Social Structure,* New York, 1968, blz. 441-474 en L. BOONE, *Massamedia en interpersonele communicatie,* Leuven, 1971, 71 blz.

(28) A. ETZIONI, *op. cit.,* blz. 59.

(29) M. DEWEERDT, *Inventaris van de betogingen in België 1953-1974,* Leuven, 1975 ; de gegevens voor 1975 en 1976 werden door de Afdeling Politologie K.U.-Leuven aangevuld.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Bond der Gepensioneerden die als vereniging verbonden is met de Katholieke zuil.

Wanneer we naar de maatschappelijke realiteit zien dan blijkt dat de vier bovengenoemde elementen om de kontrole over de activa te vergemakkelijken vaak in een en dezelfde organisatie aanwezig zijn. De verschillende elementen die mobilisatiebevorderend werken, worden dikwijls tesamen aangetroffen waardoor ze elkaar kunnen versterken ; hierbij kan verwezen worden naar betogingen georganiseerd door politieke partijen, vakbonden, kerken en zuilen (als konglomeraat van verschillende organisaties). Betogingen georganiseerd door dergelijke organisaties hebben bij voorbaat een grotere kans op slagen, in die zin dat voldoende mensen op de been kunnen worden gebracht.

Dit betekent geenszins dat iedere demonstratie ingericht door een dergelijke groepering een massamanifestatie wordt. De mate waarin deze vier elementen worden ingezet, is in belangrijke mate afhankelijk van het objektief dat de organisatoren met de betoging willen bereiken. Zo kunnen bijvoorbeeld negatieve sankties m.b.t. de instrumentele binding aan de rol niet spelen omdat het beleidsobjectief dat door het lid wordt overtreden, niet belangrijk genoeg wordt geacht.

De kans is ook groot dat, wanneer twee organisaties met optimale mobilisatiemogelijkheden tegen elkaar op gaan mobiliseren rond een strijdpunt dat als een belangrijk beleidsobjektief wordt gezien, in de samenleving een aanzienlijke spanning zal gecreëerd worden ; dit hangt natuurlijk ook af van het frustratieniveau dat werd bereikt.

Anderzijds kan hieruit ook afgeleid worden dat een organisatie die niet beschikt over deze vier elementen of er slechts in beperkte mate over beschikt, het a) reeds moeilijker zal hebben om een betoging te organiseren waaraan massaal zal worden deelgenomen b) als één of een reeks organisaties die wel optimaal van deze middelen kunnen gebruik maken, gaan tegenmobiliseren het voor haar een zware dobber wordt om alsnog een suksesvolle betoging in te richten — tenminste wanneer de tegenorganisatoren het de moeite waard vinden om zelf al hun middelen in te zetten —, om nog niet te spreken van de kansen die een dergelijke betoging nog heeft om ten aanzien van het beoogde doel effektief te zijn. Het opzetten van een betoging is dus wel het inzetten van machtsmiddelen om zijn eigen visie op de realiteit door te drukken, te verspreiden of te verdedigen.

Mobiliseren om te betogen moet door de organisatie op een strategische wijze worden gepland. Deze moet zich alleen proberen te richten tot diegenen die op een of andere manier via de waarden of ideologie en/of via de rol aan de organisatie zijn gebonden. Door middel van de gebondenheid aan de waarden of de ideologie moeten frustraties worden

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

opgewekt of het niveau ervan worden opgedreven. De rolbinding kan worden gebruikt door de identifikatiemogelijkheden van het lid met de organisatie te exploiteren en de plaats die de organisatie in het leven van steeds meer leden inneemt, doen toenemen. Dit laatste kan echter op korte termijn moeilijk gerealiseerd worden maar het is wel een objektief dat de organisatie voortdurend moet op het oog hebben ; op korte termijn kan ze evenwel altijd gebruik maken van haar mogelijkheden tot positieve of negatieve sanctionering. Er moet er tevens voor worden opgepast dat binnen het eigen of een konkurrerend waardensysteem niet wordt tegengemobiliseerd want hierdoor kan het eigen mobilisatieresultaat worden in gevaar gebracht. Het is daarom van essentieel belang dat de initiële mobilisator vooraf de mogelijkheden op een eventuele contramobilisatie schat. De optiek van waaruit wordt gemobiliseerd moet er steeds op gericht zijn de grootst mogelijke netto-mobilisering te bereiken in eigen voordeel. Maximale mobilisatie is evenwel niet altijd vereist omdat het gewenste objektief reeds kan worden bereikt door slechts een gedeeltelijke inzet van de middelen.

Mobiliseren om te betogen moet zoveel mogelijk uitsluitend richten op deze mensen die er vatbaar voor zijn. Er moet er rekening mee gehouden worden dat ook hier naar alle waarschijnlijkheid de wet der stijgende marginale kosten speelt (30). Naarmate men i.v.m. een strijdpunt de mobilisatiegrens nadert hoe hoger de kost wordt om iedere additionele eenheid (= lid of niet-lid dat de waarden of doelstellingen deelt waarmee de mobilisatie in verband staat) te mobiliseren tot betogingsdeelname. Eenmaal een bepaald mobilisatieniveau bereikt wordt iedere bijkomende inspanning loutere energieverspilling. De mobilisatoren moeten er voor zorgen dat 1° het aantal rolgebondenen evenals de intensiteit van die binding, zo groot mogelijk is, en dat 2° het aantal gefrustreerden binnen het betrokken waardensysteem maximaal en de graad van frustratie zo hoog mogelijk is. Naast de rolbinding, het aantal gefrustreerden en het frustratieniveau is ook het aantal gefrustreerden en het niveau van frustratie van diegenen die de waarden en doelstellingen delen maar niet tot het betogingspotentieel behoren, belangrijk. Dit omdat niet alleen het aantal betogers zijn betekenis heeft maar ook de manier waarop de betoging wordt gedragen en gesteund door alle individuen die dezelfde doelstellingen of waarden nastreven. De betoging kan ook fungeren als stootmiddel van een aandachtig toekijkende gemeenschap van geïnvolveerde mensen voor wie de persoonlijke bijdrage heel dikwijls beperkt blijft tot wat financiële steun of sympatie. De frustratie

(30) A. ETZIONI, *op. cit.*, blz. 82.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

bij deze basis die de betoging schraagt kan hier ook van individu tot individu verschillen. Het feit dat men niet over een betogingsattitude beschikt hoeft nog niet noodzakelijk te betekenen dat men niet gefrustreerd is. Men kan ook gefrustreerd zijn maar niet mobiliseerbaar omdat men bijvoorbeeld een grote frustratietolerantie heeft of omdat de rolbinding in een organisatie die zich verzet tegen betogingsdeelname te groot is, alhoewel los van die binding de frustratie groot genoeg is om aan de betoging deel te nemen. Dit deel van de populatie is ook belangrijk voor de mobilisatie niet alleen omdat ze de betoging schragen en meer kracht geven, maar eveneens omdat het de handelingsmogelijkheden van de tegenstrever beperkt. Als bijvoorbeeld een betoging wordt ingericht tegen het beleid van de regeringspartijen dan is niet alleen het aantal betogers van belang maar ook het aantal mensen dat de betoging op een passieve wijze steunt. De breedte van deze steunende basis kan naast het aantal betogers, zijn betekenis hebben naar komende verkiezingen toe, waarbij dan op een minder aktieve manier de ontevredenheid kan tot uitdrukking komen in de verkiezingsuitslag. Zo kan gesteld worden dat naarmate de macht van de geviseerde door de betoging, mede afhankelijk is van de populatie die hem bestrijdt, des te meer hij zal moeten rekening houden met de wensen van diegenen die de betoging, op aktieve maar ook op passieve wijze, steunen.

4. Bijkomende variabelen die de mobiliseerbaarheid mee bepalen.

a) *De plaats waar de betoging plaatsgrijpt.*

Er kan verwacht worden dat een individu naar aanleiding van een konkrete betoging vlugger mobiliseerbaar zal zijn naarmate de plaats van betoging zich dichter bij het betogingsvatbare individu bevindt. In de hypotetische situatie dat het aantal gefrustreerden, het niveau van frustratie, het aantal gebondenen via de rol en de intensiteit van die binding gelijkmatig verspreid is onder het mobilisatiepotentieel dat de waarden of doelstellingen deelt waarrond gemobiliseerd wordt — die op hun beurt gelijkmatig verdeeld zijn onder de bevolking — op een gegeven oppervlak, dan zal het frustratieniveau en/of de intensiteit van de rolbinding vereist om mobiliseerbaar te zijn, stijgen naarmate men zich verder verwijdert van de plaats waar de betoging doorgaat. Dit betekent dat de kans veel groter is dat een individu — met een geringe frustratie en/of geringe rolbinding dat tot het betogingspotentieel behoort — aan een betoging zal participeren als die in zijn eigen stad verloopt dan wanneer ditzelfde individu hiervoor een afstand van om en bij de 200 kilometer zou moeten afleggen. Ten gevolge hiervan kan het aantal deel-

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

nemers worden opgedreven door de betoging te laten verlopen op die plaats waar in absoluut aantal het meest gefrustreerden en gebondenen via de rol in de nabijheid zijn, waardoor voor een groot aantal potentiële deelnemers de mobiliseerbaarheidsvereisten zo laag mogelijk worden gehouden. Hieruit vloeit de regel voort dat naarmate de financiële kosten en de inspanningen, voor een individu dat behoort tot de kandidaat betogers binnen de populatie die een bepaald waardensysteem deelt of dezelfde doelstellingen nastreeft, lager liggen, hoe vlugger dit individu over de vereiste frustratiegraad zal beschikken om te betogen. Wanneer bijvoorbeeld de organisator van een betoging over de financiële middelen beschikt om voor gratis vervoer te zorgen voor diegenen die wensen deel te nemen, dan zal het aantal deelnemers wel hoger liggen dan wanneer ze elk hun eigen vervoer zouden moeten bekostigen.

b) *Het tijdstip waarop betoogd wordt.*

Het tijdstip waarop een betoging georganiseerd wordt is ook niet zonder betekenis. In de eerste plaats moet de kost van het tijdstip waarop wordt betoogd voor het grootst mogelijke aantal individuen zo laag mogelijk worden gehouden : een massabetoging organiseren gedurende de vakantiemaanden is riskant, niet alleen omdat de mobilisatiemogelijkheden worden beperkt (veel mensen zijn met vakantie) maar ook omdat het teveel gevraagd is van de mensen hun vakantie te doen opgeven omwille van een betoging. Daarnaast moet de betoging doorgaan op het tijdstip waarop het hoogst mogelijke frustratieniveau bij het grootst mogelijke aantal individuen is bereikt. Het deelnemersaantal is bijgevolg mede funktie van de faktoren die de toegang tot de betoging vergemakkelijken of bemoeilijken (31).

c) *Het voorkomen van sociale druk.*

De sociale druk die zich kan enten op, of voorkomen naast of los van de binding aan de rol, is eveneens belangrijk t.a.v. de mobiliseerbaarheid van een individu. Een persoon die behoort tot een sociaal milieu — bv. vrienden, kennissen, familieleden — dat bestaat uit heel wat mensen die bereid zijn aktief aan een betoging te participeren zal aanzienlijk minder gefrustreerd moeten zijn om zich te laten overhalen ook deel te nemen aan de betoging. Niet alleen sociale druk kan meespelen ten aanzien van de al of niet-deelname aan een betoging, maar ook bepaalde vormen van dwang. Er is enerzijds de dwang tot niet-

(31) C.McPHAIL en D. MILLER, « The assembling process : a theoretical and empirical examination », in *American Sociological Review*, 38 (1973) 2, blz. 723.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

deelname : als bv. een werkgever dreigt zijn werknemers te ontslaan indien ze deelnemen aan een betoging dan moeten de betrokken werknemers al erg gefrustreerd zijn of sterk gebonden aan de rol om aan die dwang te weerstaan — in zo'n geval kan het individu een innerlijk konflikt beleven dat voortvloeit uit zijn dubbele rolbinding, nl. als lid van de vakbond en als werknemer in een bedrijf — ; anderzijds is dwang tot deelname ook mogelijk wanneer de belanghebbenden of organisatoren van de betoging in een machtspositie staan t.a.v. bepaalde personen zodat voor deze mensen de kost van niet-deelname hoog kan oplopen. Een andere vorm van sociale druk die de uiteindelijke beslissing van een individu om te betogen mee kan beïnvloeden zijn de omstandigheden waarin de betoging zal verlopen. Wordt een betoging niet toegelaten door de overheid dan kan de illegale sfeer waarin ze verloopt misschien mensen afschrikken ; eenzelfde overheidsmaatregel zou evenwel ook het omgekeerde effekt kunnen hebben en de frustratie nog doen toenemen. Hetzelfde kan zich voordoen wanneer een tegenbetoging mag verwacht worden die wel eens aanleiding zou kunnen geven tot geweld ; dit kan ongetwijfeld bepaalde mensen aantrekken en anderen afstoten.

d) *De omvang van de te mobiliseren kollektiviteit.*

Waarschijnlijk worden de kansen — alle andere faktoren buiten beschouwing gelaten — op een hoge mobilisatiegraad i.v.m. een betoging groter naarmate de kollektiviteit waarbinnen moet gemobiliseerd worden, kleiner is. Als een organisatie of een groepering die slechts 2000 leden telt mobiliseert om te betogen, dan mag verwacht worden, tenminste wanneer daartoe een serieuze inspanning wordt ondernomen, dat de deelname proportioneel groter zal zijn dan wanneer gemobiliseerd wordt t.a.v. de samenleving in haar totaliteit. Dit vindt zijn verklaring in het feit dat men bij een gesloten mobilisatie slechts te doen heeft met mensen die reeds aan de organisatie gebonden zijn via de waarden en/of de rol ; wanneer de mobilisatie binnen de globale samenleving verloopt is het voor de mobilisatoren zelfs niet altijd mogelijk zich alleen te richten tot diegenen die voor mobilisatie vatbaar zijn. Bij een beperkte kollektiviteit is de fysische nabijheid van de door de rol gebonden en de in de verwachtingen gefrustreerde personen een belangrijke variabele die het mogelijk maakt een hoge mobilisatiegraad te bereiken. Het is niet zo ongewoon te vernemen dat een arbeidersgemeenschap van een bepaalde onderneming quasi in haar totaliteit de straat is opgekomen om te protesteren tegen een maatregel van de bedrijfsleiding. In zulke situatie zijn een aantal faktoren aanwezig die een maximale mobilisatie bevorderen nl. ongeveer de totaliteit is

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

gefrustreerd, de besmettingsmogelijkheden zijn maximaal zodat de frustratie van de ene zich overzet op de andere, de sociale druk kan aanzienlijk meespelen en de kommunikatiemogelijkheden zijn optimaal gezien de kleine omvang van de kollektiviteit — nl. « short range notice » versus « long range notice » wanneer het kollektiviteiten van grote omvang betreft (32) ; de inspanningen vereist om deel te nemen aan de betoging zijn minimaal gezien de geringe verplaatsing ; daarnaast is er het feit dat tijdens de werkuren kan betoogd worden en de mobilisators en de gemobiliseerden tevens één geheel vormen.

5. De betekenis van het militantisme.

a) *Types van militanten en hun plaats in de organisatie.*

Betogen is een georganiseerde vorm van kollektieve aktie. Wie organiseert en de manier waarop deze organisatie verloopt kan min of meer complex zijn, afhankelijk van de populatie die moet bewerkt worden en de deelnemers die men wenst te werven.

Bij een organisatie die een mobilisatie van redelijke omvang nastreeft is er eerst en vooral de aktieve kern van eigenlijke organisatoren, de betogingsleiding. Deze kern vormt het hoofdkwartier waar de eigenlijke doelen en ordewoorden worden geformuleerd, middelen ter beschikking gesteld, de mobilisatiestrategie wordt vastgelegd, de datum en de plaats van betogen wordt vastgesteld, perskonferenties worden belegd, enz. Naast deze kern zijn er de vele militanten verspreid over de te mobiliseren kollektiviteit. Na de militanten en de betogingsleiding zijn er nog de gewone deelnemers en tenslotte de sympatisanten die de betoging dragen. Het gehele gebeuren met betrekking tot een betoging vormt een reeks van koncentrische cirkels, die elkaar gedeeltelijk overlappen maar steeds wijder worden om zo het geheel uit te tekenen dat uiteindelijk de kracht van een aktie gaat bepalen. De militant heeft een belangrijke funktie t.a.v. het aantal deelnemers en het aantal sympatisanten. Daarom wordt deze centrale figuur in het mobilisatieproces nader belicht.

Hij is bij uitstek diegene die het meest geïntegreerd is in de organisatie en het meest onderhevig is aan de processen van rolbinding, waardenbinding, identifikatie met de leiders en met de organisatie als organisatie. Zij zijn het ook die zich het meest in dienst stellen van de organisatie ten einde haar objektieven te helpen realiseren.

---

(32) C. McPHAIL en D. MILLER, *op. cit.*, blz. 723.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Ten aanzien van de mobilisatie zijn er twee types van militanten belangrijk. Het eerste type is de administrator (33). Dit type is het meest praktisch gericht. De administrator is het duidelijkst herkenbaar in grote organisaties ; hij is de beheerder die moet zorgen dat bv. de plaatselijke afdeling goed wordt gerund, dat de lidgelden worden betaald, verslagen gemaakt enz. Meer konkreet naar de betoging toe is hij het die instaat voor de praktische regelingen zoals het inleggen van bussen, drukken van affiches, verspreiden van propaganda ; kortom hij vervult dus essentieel een administratieve taak.

Het tweede type is zoals Mothé het noemt « de tribun » (34). Hij is het die de populatie aktief moet bewerken door ze te beïnvloeden en te overtuigen van het eigen standpunt. In de kleinere organisaties of afdelingen is de tribun en de administrator vaak een en dezelfde persoon, in grotere organisaties komen deze funkties gewoonlijk gescheiden voor. De rol van de tribun is evenwel een vereiste binnen iedere organisatie wanneer men wil overgaan tot een mobilisatie. Zo is hij een quasi spontane demonstratie weinig organisatorische inspanning vereist maar wordt de organisatie op zich genomen door mensen wiens organisatorische aktiviteiten zich hoofdzakelijk beperken tot het overtuigen en beïnvloeden.

De rol van de militant en vooral van de tribun is van belang bij het mobiliseren naar een betoging toe, omdat hij de scharnier vormt tussen de leiding en de basis, die bestaat uit al diegenen die de doelstellingen of waarden delen waarmee de mobilisatie in verband staat. De militant verschijnt in dit geheel als de persoon waarbij de anderen voor informatie en identifikatie terecht kunnen. Hij verenigt een aantal trekken in zich van de opinie-leider (35). Hij is het die de kommunikatie van de leiding overbrengt naar de basis toe en ook geacht wordt een grotere deskundigheid en belangstelling voor de zaken die de organisatie aangaan, te bezitten. Hij is het ook die per definitie, als tribun, over een grotere sociabiliteit moet beschikken anders kan hij de rol verbonden aan zijn militant-zijn niet vervullen.

b) *De taak van de militant vóór de betoging.*

Het is de militant, als tribun, die tot taak heeft de populatie der gefrustreerden zo groot mogelijk te maken en het frustratieniveau op te krikken ; hij moet tevens de binding aan de rol aktiveren door zoveel

---

(33) D. MOTHÉ, *Le métier de militant*, Parijs, 1973, blz. 144-155.
(34) *Ibid.*, blz. 109-129.
(35) Voor de specifieke kentrekken van opinion-leaders zie : E. KATZ en P.F. LAZARSFELD, *op. cit.*, blz. 321-334 en R.K. MERTON, *op. cit.*, blz. 441-474.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

mogelijk het belang van een strijdpunt voor de doeleinden van de organisatie te benadrukken. De militant verstrekt informatie maar vertaalt deze vooral in een slogantaal om de begrijpelijkheid te vergroten. Van belang is het dat hij de gevolgen van een bepaalde situatie gaat overdrijven. Hij spreekt profetische woorden naar de toekomst toe en zijn voorspellingen zijn niet vrij te pleiten van een zeker katastrofisme. Om de mobiliseerbaarheid van de personen die dezelfde waarden en doelstellingen aanhangen, uit te breiden moet de militant op twee niveaus werken. Eerst en vooral moet hij de verwachtingen van diegenen die het geheel van doelstellingen en waarden delen, opdrijven door het gebruik van de daartoe vereiste taal ; door de op die manier opgedreven verwachtingen komt de feitelijke situatie zoveel harder aan waardoor de kans op frustratie stijgt. Op de tweede plaats moet hij de gevolgen van de gegeven situatie t.a.v. a) de waarden, ideologie of doelstellingen en b) voor de organisatie zelf, zo ernstig mogelijk voorstellen, waardoor dan enerzijds bij de betrokken individuen de intensiteit waarmee een waarde wordt geraakt wordt opgedreven en anderzijds de voordelen (psychologische of materiële) die het individu haalt uit de rolbinding worden in gevaar gebracht (36).

De militant slaagt in zijn aktie in de mate dat hij er toe komt de emoties en de gevoelens van de mensen te raken en hen kollektief bewust te maken van het feit dat ze het slachtoffer zijn van een maatregel, of het niet nemen van een maatregel, die als onrechtvaardig, of rechtvaardig, wordt beschouwd en waarbij de gevaren benadrukt worden die zij door de aldus ontstane situatie lopen. Hij moet een zodanige taal hanteren dat het individu zich in zijn existentie gefrustreerd voelt, want de meeste mensen benaderen de wereld niet rationeel maar existentieel. Met de militant en het militantisme in zijn zuiverste vorm (via de rol van de tribun) zijn we in de wereld van het voor-wetenschappelijke denken getreden « où non seulement la connaissance mais aussi la logique de l'action passent par le réseau des émotions » (37).

Om tot de aktie over te gaan is de kennis van de feiten wel belangrijk maar vooral in de mate dat de kennis waarover de betrokkene beschikt bij hem een gevoel van verontwaardiging of angst voor het verlies van een stuk voordeel (hetzij psychologisch, hetzij materieel) dat hij bezit via zijn rolbinding, in het leven roept ; er ontstaat een

---

(36) Het belang dat het manipuleren van de verwachtingen t.a.v. de waarden en doelstellingen alsook het negatiever voorstellen van de feitelijke situatie, heeft t.a.v. het creëren van frustraties vloeit voort uit de hypotesen van « Determinants of the intensity of relative deprivation » en « Determinants of group value expectations » geformuleerd in T.R. GURR, *op. cit.*, blz. 361-362.

(37) D. MOTHÉ, *op. cit.*, blz. 114.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

emotionele respons, het individu is geraakt in zijn verwachtingen t.a.v. zijn waarden en doelstellingen of in zijn relatie met de organisatie die zijn belangen verdedigt, wat aanzet tot aktie. Het betreft hier vooral « la relation directe de faits extérieurs avec l'intériorité de l'homme » (38). In het aantal gefrustreerden en het frustratieniveau dat enerzijds werd bereikt en anderzijds in het aantal gebondenen en de intensiteit van de binding via de rol, steekt de combatieve kracht die voor elke aktie en verdere aktie zo van belang is.

De militant moet zich essentieel richten op enerzijds het creëren van emoties (m.a.w. het verwekken van frustraties) en anderzijds op het centraal stellen van de waarden en belangen verbonden met de rol, die door het al dan niet deelnemen aan de betoging kunnen bedreigd worden. Een aantal mensen kan als lid van een organisatie ook tot betogen bewogen worden door hen te wijzen op de plicht die zij hebben t.a.v. de rol als lid. Het spreekt vanzelf dat zo een beroep op het plichtsbewustzijn slechts effektief kan zijn wanneer de rolbinding een zekere intensiteit heeft bereikt of wanneer het lid zich iets aan de organisatie verschuldigd weet wegens bewezen diensten.

Dit betekent niet dat bij iedere mobilisatie evenveel aandacht zal moeten geschonken worden aan een slogantaal of een taal die sterk appelleert op de emoties, want zulke taal kan bij bepaalde populaties eerder afstotend werken (39). Wanneer men evenwel aan massamobilisatie wil doen, dan moet die taal gehanteerd worden omdat de zaken anders te ingewikkeld voorgesteld worden. Terwijl men wijst op de nuances en eventuele positieve aspekten van een bepaald gegeven, verliest men aan geloofwaardigheid. Heel wat mensen zijn niet vatbaar voor een ingewikkelde rationele voorstelling. Wanneer men een individu, dat bepaalde waarden deelt of doelstellingen aanhangt, wil mobiliseerbaar maken door het opwekken van frustraties, dan kan dit resultaat meestal slechts bekomen worden als de militant de nodige informatie populariseert « c'est-à-dire de la transcrire dans un code moral et assimilable à l'univers émotionnel de l'homme » (40). Het sukses van de mobilisatie berust, bij open mobilisatie, in belangrijke mate op het blijven beklemtonen van het negatieve, op het aanwakkeren telkens opnieuw van het frustratiegevoelen bij de populatie die de waarden deelt ; bij gesloten mobilisatie is het sukses mede afhankelijk van de manier waarop men de rolbinding weet te intensifiëren door een beroep te doen op het belang dat het lid put uit deze binding en door het

(38) D. MOTHÉ, *op. cit.*, blz. 124.
(39) M.B. SMITH, « Political Attitudes », in J.N. KNUTSON, ed., *op. cit.*, blz. 65.
(40) D. MOTHÉ, *op. cit.*, blz. 125.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

benadrukken van de plichten die het lid heeft t.a.v. de organisatie. De militant spant er zich vooral voor in om het onrechtvaardige van een bepaalde situatie te benadrukken en het rechtvaardige of geoorloofde van het voeren van aktie te onderstrepen. De betoging moet door de deelnemers — tenzij wanneer dit onder dwang gebeurt — als moreel rechtvaardig of legitiem worden beschouwd. Bij het geheel van de groep der gefrustreerde deelnemers moet een beeld van een betere toestand (41) dan deze waarmee ze nu gekonfronteerd worden of die de toekomst biedt, aanwezig zijn en de betogers in het bijzonder moeten van oordeel zijn dat ze door hun kollektieve aktie deze betere toestand dichterbij brengen (42).

c) *De taak van de militant gedurende de betoging.*

Ook als de betoging zelf aan de gang is, is er voor de militant nog steeds een taak weggelegd. De militanten hebben als opdracht gedurende de betoging de nodige sfeer mee te helpen creëren. Door het hanteren van symbolen, die de geviseerde voorstellen of aanvallen, door het roepen van slogans, het opdrijven van het lawaai (bv. opstappen in nauwe straten ; gebruik van megafoon enz.) en het zich aaneensluiten van de rijen wordt een eenheidsgevoel geschapen waardoor de betoger aanvoelt dat hij niet alleen staat met zijn protest en niet het geïsoleerde wezentje is maar een deel van een kolossale kracht die tot heel wat in staat is (43). Tussen de betogers vindt er een uitwisselings- of besmettingsproces plaats. De frustraties van een aantal betogers alsook de hoop en het geloof dat bij velen aanwezig is dat de betoging het uiteindelijke doel nl. de betere toestand helpt dichterbij brengen, werkt aanstekelijk waardoor de strijdlustigheid van de betogers toeneemt. Naarmate de deelnemers aan een betoging er in slagen één lichaam te worden vormen ze één krachtig geheel waarbij deze eenheid van mensen a.h.w. het toekomstig ideaal beleeft, wat een opluchting en verlichting meebrengt bij eenieder die deeluitmaakt van de massa die de betoging, op dat moment is (44). Deze ontlading vermindert geenszins de frustratie beleefd door de betogende individuen integendeel, het ont-

---

(41) Voor meer over myte en mytische verwachting zie : G. SOREL, *Réflexions sur la Violence,* Parijs, 1908, blz. 32-36 en H. JANNE, « Les mythes politiques du socialisme démocratique », in *Cahiers Internationaux de Sociologie,* 23 (1962) blz. 19-27.

(42) R.H. TURNER en L.H. KILLIAN, *op. cit.,* blz. 21.

(43) Het betogingsgedrag bevat verschillende ritualistische elementen, zie hiervoor : E.L. LEACH, « Ritual », in : *International Encyclopedia of the Social Sciences,* vol. 13, London, 1968, blz. 520-526.

(44) Zie voor « massa » en « ontlading » : E. CANETTI, *Massa en macht,* Amsterdam, 1976, blz. 14-17.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

spannend effekt dat in de katarsis steekt kan versterkend werken naar nieuwe akties toe (45).

Het militantisme (en eventueel de geweldadigheid) van een betoging funktioneert enerzijds als graadmeter voor het frustratieniveau dat bij de deelnemers aanwezig is maar tevens voor de hoop en het geloof dat het doel moet en zal bereikt worden, anderzijds zorgt het ervoor dat de frustratie wordt opgedreven en geloof en hoop in de kracht van de aktie toeneemt zodanig dat toekomstige verdere aktie wordt mogelijk gemaakt ; de gesolidariseerde gevoelens van frustratie, hoop, geloof, ontlading en kracht als massa, openen nieuwe mogelijkheden. Symbolen — als een pop een overheidspersoon voorstellend, een overheidsgebouw of de ordetroepen die de openbare macht symboliseren — hebben hun funktie binnen een betoging. Deze symbolen maken het mogelijk dat de agressiviteit zich kan richten op de tegenstrever, daarbij anticipeert men tevens op de verhoopte toekomst door datgene — in de vorm van een symbool — te vernielen wat als sta-in-de-weg wordt gepercipieerd voor de betere toekomst ; zij vervullen een essentiele rol in het tot stand komen van de katarsis. Voor de machtsinstantie, zij het nu een persoon of een instelling, waartegen de aktie zich richt is het gedrag van de betogers en de betoging als één geheel, een aanduiding van de kracht die achter het gedrag van de betogers schuilgaat ; het is een aanduiding van de intensiteit waarmee de protesterende gemeenschap zich in haar existentie geraakt voelt.

Als een persoon met een aanzienlijke mytische verwachting deelneemt aan een betoging en ervaart dat deze een verloop kent als van een processie of als van een optocht dan kan hij gefrustreerd worden in die verwachting. Hij wordt overvallen door een gevoelen van alleen te staan met zijn hoop en geloof, er wordt geen eenheid gecreëerd die een anticipatie op een betere toekomst in hem oproept ; de betoging heeft bij hem niet het gevoel kunnen opwekken van als massa sterk te staan in de strijd. Een dergelijke ervaring is dan ook hoogst nadelig t.a.v. verdere aktie. Hetzelfde gevoel overvalt een persoon die konstateert, dit in tegenstelling tot wat hij gehoopt of verwacht had, dat er op de plaats van de betogingssamenkomst bijna geen kandidaat-betogers aanwezig zijn. Hij voelt zich alleen staan, hij kan niet opgaan in het anoniem protest van de massa als een te vrezen macht en hij besluit gewoon toeschouwer te spelen of te vertrekken ; zijn strijdlustigheid is gebroken.

Militante massademonstraties kunnen aan de basis liggen van ware betogingsgolven nl. verschillende betogingen, verschillende dagen aan

---

(45) L. BERKOWITZ, *Aggression : A Social-Psychological Analysis*, blz. 226-227.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

een stuk op verschillende plaatsen. Door het gevoel van kracht dat werd gedemonstreerd en de algemene verhoging van de « mytische verwachting » die zich uitdrukt in een toegenomen strijdvaardigheid, kunnen er verschillende kernen of vuurhaarden ontstaan waar een ware betogingsgolf uit voortvloeit. In het ontstaan van een dergelijke golf speelt de spreiding doorheen de samenleving van de frustratie, de « mytische verwachting », het aantal door de rol gebondenen en de intensiteit van dit alles, een belangrijke rol. De onvrede rond een bepaald strijdpunt en de overtuiging dat het anders moet, moet zodanig zijn dat tal van kernen ontstaan die menen dat iets moet en kan gedaan worden aan het probleem zoals het zich stelt. De gefrustreerden — het is vooral bij deze groep dat de mytische verwachting leeft — en de leden die zich bedreigd voelen in de voordelen die ze putten uit hun rolbinding gaan zich op verschillende plaatsen en tijdstippen tegelijk organiseren en mobiliseren, zodanig dat de inspanning of de last tot deelname aan een betoging minimaal wordt, waardaar de vereisten om mobiliseerbaar te worden dalen.

Een dergelijke betogingsgolf, waarbij in totaal meer betogers betrokken zijn dan bij een massademonstratie, creëert een krisissfeer binnen de samenleving : « any dispute in which a large section of the population of a country feels that its way of like or its highest values are severly menaced by another segment of the population creates a crisis in a competitive system » (46).

De graad van het militantisme, met alles wat daarbij komt kijken, heeft natuurlijk eveneens zijn belang t.a.v. de verdere aktiemogelijkheden voor iedere organisatie van beperktere omvang, ook al wordt er op gesloten wijze gemobiliseerd.

Het opdrijven van het frustratieniveau en het ten top drijven van de « mytische verwachting » is niet alleen belangrijk voor het slagen van de betoging zelf maar dit kan tevens bij het individu de nodige strijdvaardigheid bewerkstelligen om andere middelen te gebruiken om datgene wat in zijn ogen een onrecht is te bestrijden, zoals stakingen, het opwerpen van blokkades, het gebruik van geweld, enz.

6. Mobilisatie : een driedimensionel dynamisering.

Gedurende het gehele mobilisatieproces doet zich een sprong voor in de culturele, sociaal-structurele en temporele dimensie (47). Deze sprong

(46) R.A. DAHL, *Polyarchy : Participation and Opposition,* New Haven, 1971, blz. 105.

(47) Zie voor een uitgebreide ontleding van deze drie « sprongen » : J.A.A. van DOORN, *op. cit.,* blz. 37-57.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

bereikt zijn hoogtepunt gedurende het toppunt van het mobilisatieproces nl. de betoging.

a) *De kulturele sprong.*

Langs de kulturele sprong wordt het probleem in kwestie onttrokken aan de sfeer waarin het doorgaans verkeert — technisch, organisatorisch en praktisch — en betrokken op de fundamentele waarden en doeleinden van het relevante systeem. Het is bijgevolg deze definiëring die elke mogelijkheid tot nuancering en vertechnisering uitschakelt. De kulturele sprong is in zijn duidelijkste vorm terug te vinden in de taal van de militant. De feiten worden doorheen zijn taalgebruik in relatie gebracht met algemeen aanvaarde waardebegrippen als rechtvaardigheid en waarheid versus onrechtvaardigheid en bedrog; men valt m.a.w. terug op algemene beginselen. De realisatie van deze kulturele sprong is er de oorzaak van dat bij velen de nodige gevoelens en emoties kunnen worden opgewekt die dan bij tal van hen de nodige frustratie oplevert die vereist is om mobiliseerbaar te zijn.

b) *De maatschappelijke spring.*

De maatschappelijke sprong realiseert zich doorheen het feit dat de rechtsregels en normale procedures om datgene te bereiken waarvoor wordt betoogd, worden overgeslagen. Het recht wordt in eigen handen genomen waarbij de gevoerde aktie legitiem en het bestredene illegitiem wordt geacht. Hierin speelt de leider een belangrijke rol. De leiders zowel van de initiële mobilisatoren als van eventuele tegenmobilisatoren dalen af naar de basis, ze reizen het land rond of gaan van fabriek tot fabriek om hun standpunt uiteen te zetten en om door hun fysische nabijheid de band die tussen hen en hun volgelingen bestaat te versterken. Daar waar de leiding in de mobilisatiefase, juist vóór de betoging zich rechtstreeks richtte tot de basis, zo wordt bij de massa die de betoging is, de volledige gelijkheid tussen leiders en volgelingen bereikt. Wordt de betoging tot een massa van opeengeperste lichamen bezield met dezelfde strevingen, dan vallen alle verschillen tussen de deelnemers weg, er zijn geen afstanden meer, allen vormen één enkel lichaam, in de kompaktheid van de massa wordt eenieder tijdelijk elkaars gelijke (48).

---

(48) Voor een uitvoerige beschrijving voor het ontstaan van deze gelijkheid in de massa zie : E. CANETTI, *op. cit.*, blz. 16-17.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

c) *De sprong in de tijd.*

De temporele sprong vindt reeds zijn uitdrukking in de maatschappelijke sprong. Regels en procedures worden overgeslagen zodat de normale volgtijdelijkheid wordt verstoord. Een betoging wacht niet af, er worden direkte eisen geformuleerd die nu moeten worden ingewilligd of waarmee nu rekening moet worden gehouden. De betoging is de aktie van een ongeduldige (49) die vindt dat de normale gang van zaken moet worden doorbroken of geforceerd, zodanig zelfs dat gedurende het toppunt van de mobilisatie, de betoging zelf — tenminste indien een voldoende graad van militantisme is bereikt — elk tijdsbewustzijn verloren gaat. De betoging voert in tal van gevallen zelfs het tijdsbewustzijn op, ze is een anticipatie op een betere toekomst : men verbrandt poppen en boeken, men vernielt gebouwen ; de betogers vergrijpen zich aan de bestaande hiërarchie, de bestaande maatschappij en de huidige machtshebbers. Eenmaal deze hinderpalen uit de weggeruimd ligt de betere toekomst voor hen open (50).

Besluit.

Uit bovenstaande analyse van het mobilisatieproces naar een betoging toe, blijkt dat het een kompleks sociaal proces betreft waarvan moeilijk op voorhand het resultaat kan worden voorspeld. Omdat de mobilisatie rond een betoging zou slagen is het helemaal niet voldoende dat veel individuen in hun verwachtingen t.a.v. bepaalde waarden of doelstellingen gefrustreerd zijn en dat velen onder hen over een betogingsattitude beschikken. Het organisationele element in de samenleving aanwezig speelt zeker een even belangrijke rol.

Er wordt steeds betoogd met een bepaald strijdpunt als inzet. Dit strijdpunt als maatschappelijk gegeven staat in relatie tot de verschillende georganiseerde krachten en machten die in de samenleving aanwezig zijn of potentieel aanwezig zijn. Mobilisatie verschijnt dan vooral als een strijd tussen georganiseerde eenheden om de kontrole over individuen dit ter verdediging of ondersteuning van de eigen objektieven. Het feit of een individu al dan niet effektief aan een betoging zal deelnemen is mede afhankelijk van de institutionele en organisationele omkadering van dit individu. In dit kader kunnen op het individu krachten inwerken die een aktiebereidheid creëren of de reeds aanwezige bereidheid nog aan-

(49) N.J. SMELSER, *The theory of collective behavior,* New York, 1962, blz. 72.
(50) E. CANETTI, *op. cit.,* blz. 18.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

wakkeren, anderzijds kunnen op ditzelfde individu krachten inwerken die een eventuele aktiebereid proberen te neutraliseren of te voorkomen.

De uiteindelijke beslissing van een individu om te betogen wordt dan ook sterk mee bepaald door de maatschappelijk inbedding van het individu en dit in relatie tot het strijdpunt. Dat deze sociale processen van een niet-geringe betekenis zijn en eerder remmend werken naar de mobilisatie toe, wordt gesuggereerd door de cijfers verstrekt in het onderzoek van March m.b.t. Groot-Brittannië : van de 53 % inwoners boven de 16 jaar met een betogingsattitude heeft er slechts 6 % reeds effektief betoogd (51).

Uit dit alles kan dan ook besloten worden dat een geslaagde mobilisatie niet per se hoeft te betekenen dat het hier een strijdpunt betreft dat heel wat mensen nauw aan het hart ligt en omgekeerd, betekent een lage opkomst bij een betoging niet noodzakelijk dat het strijdpunt slechts weinig mensen echt raakt. Ieder mobilisatieresultaat moet mede beoordeeld en geanalyseerd worden vanuit de maatschappelijke inbedding van de te mobiliseren individuen, de machtsstrijd die zich hierrond heeft afgespeeld en de middelen die werden ingezet.

Summary : Demonstrations as a product of mobilisation processes.

Separate individual's disposition to take action does certainly not constitute a sufficient condition to engage in demonstrations. Doubtlessly, equal importance is due to organisational and institutional factors in society, and the individual's position in those. Ultimately, a demonstration is the result of a struggle between organizations for going control over individuals in order to support or defend their own objectives.

In the mobilization process these organizations may make use of a diversity of mechanisms and techniques to control or to influence their members, as there are : the exploitation of the affective and instrumental ties binding the individual to the organization ; the access to — and the use of — the mass-media ; the use of selective communication by the organizational leaders and the induction of frustration. Special attention is given to the role of the militant and the characteristics of his language in the mobilization process.

(51) A. MARCH, *op. cit.*, blz. 45.

★